تحقیقات مالی اسلامی

Journal of

Islamic Finance Researches

Redesigning Qard-al-Hasan Bank in the Islamic Banking Plan as an Institution that Expands the Culture of Qard-al-Hasan (Emphasizing the Actions of RESALT QARD AL_HASAN BANK)

Vahid Shahabi* | Mehdi Khoshakhlaq

Stable URL: https://doi.org/10.30497/ifr.2025.247430.1932

بازطراحی بانک قرض‌الحسنه در طرح بانکداری اسلامی به‌عنوان نهاد گسترش‌دهنده فرهنگ قرض‌الحسنه (با تأکید بر اقدامات بانک قرض‌الحسنه رسالت)

نویسندگان: وحید شهابی* | مهدی خوش‌اخلاق

پیوند دائمی: https://doi.org/10.30497/ifr.2025.247430.1932

Copyright 2025 The Author(s).
Published by *Imam Sadiq University*, Tehran, Iran.
This work is fully Open Access under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) license, allowing non-commercial use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited and not modified. *Islamic Finance Researches* strictly follows the ethical guidelines of the Committee on Publication Ethics (COPE), which all readers, authors, reviewers, and editors are expected to observe and uphold.

Print ISSN: 2551-8290 **Online ISSN: 2588-6584**

Islamic Finance Researches

Vol. 14 | Isuue 3 | Serial 33 | Spring 2025 | Pages 647 - 680
Research Paper | Recived: 2024/12/25 | Accepted: 2025/07/26

10.30497/ifr.2025.247430.1932

Redesigning Qard-al-Hasan Bank in the Islamic Banking Plan as an Institution that Expands the Culture of Qard-al-Hasan (Emphasizing the Actions of RESALT QARD AL_HASAN BANK)

Vahid Shahabi: Assistant Professor, Department of Industrial Management, Faculty of Management, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran (Corresponding Author).
vahid.shahabi@srbiau.ac.ir | 0000-0001-5104-4722
Mehdi Khoshakhlaq: PhD in Economic Sciences, Faculty of Economics, University of Qom, Qom, Iran. and Sharia Supervisor of Qarz-ol-Hasaneh Bank.
m.khoshakhlagh@rqbank.ir | 0000-0001-6676-4722

Abstract

1. Introduction and Objective

The full realization of Islamic banking is a primary goal of the Iranian banking system, with the potential to bring significant social and economic benefits. Among its components, Qard-Al-Hasan, a form of interest-free loan, stands out as a crucial financial tool aimed at fostering distributional justice and alleviating poverty, which aligns with the ethical and social goals of Islamic society. This research aims to propose a redesign of Qard-Al-Hasan banks within the framework of Islamic banking to enhance its role in spreading the culture of Qard-Al-Hasan. The study highlights how transforming Qard-Al-Hasan banking into a more effective institution can contribute to the Islamic financial ecosystem, serving not only as a vehicle for financial inclusion but also as a social institution aligned with the core values of Islam.

2. Methods and Materials

This research utilized a mixed-methods approach, combining both qualitative and quantitative research methods. In the qualitative phase, the study conducted semi-structured interviews with a selected group of experts in Islamic banking and managers from the Qard-Al-Hasan banks to gain deep insights into the challenges and opportunities for reform. A total of 15 experts were interviewed, providing comprehensive perspectives on the current status of Islamic banks and the cultural and operational changes needed for Qard-Al-Hasan institutions.

In the quantitative phase, 100 questionnaires were distributed through simple random sampling among experts in the field. These questionnaires were designed to assess the factors that could contribute to the success of a redesigned Qard-Al-Hasan bank. The collected data were analyzed using SPSS and Smart PLS software. The analysis allowed for the identification of the critical elements in transforming Qard-Al-Hasan banks into efficient, socially responsible, and effective financial institutions.

3. Research Findings

The findings of this research revealed several key factors essential for transforming Qard-Al-Hasan banks into an effective institution that spreads the culture of Qard-Al-Hasan. The study found that:

- Establishing Qard-Al-Hasan banks as non-profit social institutions would be a fundamental step in aligning the banking system with Islamic principles, making it more socially oriented rather than profit-driven.
- Allocating resources based on social takaful (mutual insurance and social responsibility) rather than profit maximization would better address the needs of the underprivileged and contribute to financial inclusion.
- The support from the government and use of digital banking platforms could enhance the operational efficiency of these banks, reducing administrative costs and expanding their reach, especially to underserved populations.
- The research also identified the elimination of lotteries and costly advertisements as crucial steps in ensuring that Qard-Al-Hasan banks remain in line with ethical principles, avoiding practices that might distract from the core objectives of social welfare and justice.
- Finally, enabling loan introduction to the needy would make these institutions more inclusive and impactful in addressing the financial needs of low-income groups.

These findings suggest that when these factors are incorporated into the Islamic banking plan and relevant regulations, Qard-Al-Hasan banks can become effective tools for spreading the culture of Qard-Al-Hasan and achieving the social and economic objectives of Islamic banking.

4. Discussion and Conclusion

The study concludes that adopting the proposed reforms in redesigning Qard-Al-Hasan banks can significantly contribute to the

Islamic banking system's goals. By focusing on social responsibility, mutual cooperation, and financial inclusion, the redesigned Qard-Al-Hasan bank can better serve the needs of the Islamic community. The research underlines that integrating digital banking, removing ethically problematic practices such as lotteries, and providing targeted financial support to those in need can revitalize these institutions and help them achieve their primary purpose: the spread of the culture of Qard-Al-Hasan.

Moreover, the role of government support and regulatory facilitation is highlighted as crucial in enabling the transformation of Qard-Al-Hasan banks into effective, sustainable, and ethical financial institutions. The findings also suggest that institutionalizing Qard-Al-Hasan as a non-profit social bank with clearly defined objectives could provide the stability and strategic direction needed for long-term success. By doing so, these institutions can contribute to poverty alleviation and social welfare, fulfilling the broader goals of Islamic economic systems.

In conclusion, this research provides valuable insights and recommendations that can help policymakers and banking authorities implement strategies for strengthening Islamic banking. Future research may explore the potential challenges and real-world implementation of these reforms to further enhance the efficiency and impact of Qard-Al-Hasan banks.

5. Keywords
Qard-Al-Hasan; Islamic Banking, Islamic Banking Plan; Culture of Qard al-Hasan.

6. JEL Classification: E02, G21, O16, Z13.

سال چهاردهم | شماره سوم | پیاپی ۳۳ | بهار ۱۴۰۴| صفحات ۶۴۷ - ۶۸۰
مقاله پژوهشی| تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۱۰/۰۵ | تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۵/۰۴
مقاله مدت ۶ روز جهت اصلاحات نزد نویسندگان بوده است.

بازطراحی بانک قرض‌الحسنه در طرح بانکداری اسلامی به‌عنوان نهاد گسترش‌دهنده فرهنگ قرض‌الحسنه (با تأکید بر اقدامات بانک قرض‌الحسنه رسالت)

وحید شهابی: استادیار، گروه مدیریت صنعتی، دانشکده مدیریت، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران (نویسنده مسئول). vahid.shahabi@srbiau.ac.ir
مهدی خوش‌اخلاق: دانش‌آموخته دکتری علوم اقتصادی، دانشکده اقتصاد، دانشگاه قم، قم، ایران. m.khoshakhlagh@rqbank.ir

چکیده

۱. مقدمه و هدف

تحقق کامل بانکداری اسلامی یکی از اهداف نظام بانکی ایران است که می‌تواند برکات اجتماعی و اقتصادی بسیاری به همراه داشته باشد. قرض‌الحسنه به‌عنوان نهادی مؤثر در راستای اهداف توزیعی و فقرزدایی، با اهداف جامعه اسلامی هم‌خوانی دارد. این پژوهش با هدف بازطراحی بانک قرض‌الحسنه در چارچوب بانکداری اسلامی و تبدیل آن به نهادی گسترش‌دهنده فرهنگ قرض‌الحسنه انجام شد.

۲. مواد و روش‌ها

این پژوهش از روش آمیخته (کیفی و کمی) بهره برد. در بخش کیفی، داده‌ها از طریق مصاحبه نیمه‌ساختاریافته با متخصصان حوزه بانکداری اسلامی و مدیران بانکی جمع‌آوری شد. در بخش کمی، ۱۰۰ پرسشنامه به‌صورت نمونه‌گیری تصادفی ساده بین خبرگان توزیع و داده‌ها با استفاده از نرم‌افزارهای SPSS و Smart PLS تحلیل گردید.

۳. یافته‌های تحقیق

نتایج نشان داد که بنیان‌گذاری بانک قرض‌الحسنه به‌عنوان یک بانک اجتماعی غیرانتفاعی، تخصیص منابع بر اساس تکافل اجتماعی، حمایت حاکمیت، استفاده از بانکداری دیجیتال، حذف قرعه‌کشی و تبلیغات پرهزینه، و معرفی وام به نیازمندان از جمله راهکارهایی است که در صورت گنجاندن در طرح بانکداری اسلامی و قوانین مربوطه،

می‌تواند بانک قرض‌الحسنه را به نهادی مؤثر در گسترش فرهنگ قرض‌الحسنه تبدیل کند.

۴. نتیجه‌گیری

با اتخاذ رویکردهای پیشنهادی در بازطراحی بانک قرض‌الحسنه و تقویت نقش آن در طرح بانکداری اسلامی، این نهاد می‌تواند به‌طور مؤثری در تحقق اهداف اجتماعی و اقتصادی جامعه اسلامی ایفای نقش کند.

واژگان کلیدی: قرض‌الحسنه؛ بانکداری اسلامی؛ طرح بانکداری اسلامی؛ فرهنگ قرض‌الحسنه.

مقدمه

بر اساس ماده ۱ قانون عملیات بانکی بدون ربا، استقرار نظام پولی و اعتباری بر مبنای حق و عدل (با ضوابط اسلامی) به‌منظور تنظیم گردش صحیح پول و اعتبار در جهت سلامت و رشد اقتصاد کشور، اولین هدف این قانون است. یکی از ویژگی‌های نظام پولی عادلانه، استفاده همه اقشار جامعه از اعتبارات بانکی است.

تأمین مالی برخی از نیازمندان جامعه تنها از طریق قرض‌الحسنه امکان‌پذیر است. قرض‌الحسنه یکی از ارزش‌های اسلامی است که در آیات و روایات فراوانی بر اهمیت آن تأکید شده است. نه‌تنها دین اسلام، بلکه دیگر ادیان الهی نیز در آموزه‌های خود به موضوع قرض‌الحسنه اشاره کرده و به جنبه‌های اجتماعی آن پرداخته‌اند. در روایات، تحریم ربا و یکی از حکمت‌های آن گسترش قرض‌الحسنه در جامعه اسلامی بیان شده است (حرعاملی، ۱۴۰۹ق، ج۱۲، ص. ۴۲۳).

در قانون جدید بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران نیز گسترش تعاون عمومی و سنت قرض‌الحسنه از طریق توسعه مؤسسات قرض‌الحسنه، یکی از وظایف بانک مرکزی عنوان شده است (ماده ۴ اهداف و وظایف نظام بانکی).

با وجود تأکیدات فراوان قانونی و دینی در خصوص قرض‌الحسنه، نمی‌توان عملکرد نظام بانکی را در این خصوص قابل‌قبول دانست. موانع متعددی باعث ایجاد این ناکارآمدی شده است. یکی از مهم‌ترین موانع، وجود تورم و کاهش شدید ارزش پول در طول زمان است. عملکرد ضعیف نظام بانکی در حذف واقعی ربا از نظام پولی نیز از دیگر عوامل کاهش اقبال به این سنت حسنه دینی است.

با وجود این موانع و موانع متعدد دیگر، بانک‌ها و صندوق‌های قرض‌الحسنه توانسته‌اند گام‌هایی در جهت گسترش فرهنگ قرض‌الحسنه بردارند. بانک قرض‌الحسنه می‌تواند به نهادی مؤثر در گسترش فرهنگ قرض‌الحسنه تبدیل شود.

دنبال کردن فرهنگ قرض‌الحسنه توسط نظام بانکی هدف والایی است که باید در طرح‌ها و قوانین پولی مورد توجه جدی قرار گیرد. با توجه به تدوین طرح بانکداری اسلامی، ضروری است این طرح از حیث تحقق این هدف مورد بررسی قرار گیرد.

نویسندگان در پی ارائه پیشنهاداتی در قالب بازطراحی بانک قرض‌الحسنه هستند که می‌تواند به تحقق این هدف کمک نماید.

مقاله حاضر به‌منظور بیان اهمیت موضوع، ابتدا به اهمیت قرض‌الحسنه در منابع دینی پرداخته است. بیان اقدامات بانک قرض‌الحسنه رسالت که باعث گسترش فرهنگ قرض‌الحسنه شده است، قسمت دوم این مقاله را تشکیل می‌دهد. در قسمت سوم، پیشنهادهایی ارائه خواهد شد که در گسترش فرهنگ قرض‌الحسنه توسط بانک‌های قرض‌الحسنه مؤثر است. در قسمت پایانی، تأثیرگذاری این موارد در پرسشنامه نخبگانی مورد ارزیابی قرار می‌گیرد.

۱. مبانی نظری

۱-۲. اهمیت قرض الحسنه در آیات و روایات

قرض‌الحسنه در آیات و روایات متعددی مورد تأکید قرار گرفته است. در قرآن، واژه «قرض» به‌طور مستقیم و غیرمستقیم سیزده بار ذکر شده است. در هر موردی که از قرض صحبت شده، واژه «حسناً» (نیکو) نیز به دنبال آن آمده است که نشان‌دهنده اهمیت قرض‌الحسنه در اسلام است.

یکی از حکمت‌های تحریم ربا نیز گسترش قرض‌الحسنه در جامعه اسلامی بیان شده است. روایات، رباخواری را باعث برچیده شدن کارهای خیر و شایسته می‌دانند. در روایتی آمده است که سماعه به حضرت صادق علیه‌السلام عرض کرد: چرا خداوند متعال مسئلهٔ ربا را در قرآن به‌طور مکرر مطرح کرده (و تحریم نموده) است؟ امام فرمود: علت آن را می‌دانی؟ عرض کردم: نه، حضرت فرمود: به‌خاطر اینکه مردم در اثر رباخواری از کارهای خیر و شایسته (مانند قرض‌الحسنه) بازنمانند (عاملی، ۱۴۰۹ق).

منظور از «اصطناع معروف» (انجام کار نیک) در اینجا قرض‌الحسنه است که یکی از مهم‌ترین کارهای عاطفی در جامعه بشری است؛ بلکه از صدقه هم برتر و مهم‌تر است. به همین جهت در روایتی آمده است که صدقه ۱۰ حسنه و ثواب دارد و قرض‌الحسنه ۱۸ ثواب دارد! (مکارم‌شیرازی، ۱۳۸۹).

۱-۲. تعالی فرهنگ قرض‌الحسنه

با توجه به اهمیت رواج قرض‌الحسنه، گسترش این سنت دینی تحت عنوان فرهنگ قرض‌الحسنه در اهداف و وظایف نظام بانکی در قانون عملیات بانکی بدون ربا، قانون بانک مرکزی و طرح بانکداری اسلامی آمده است.

فرهنگ قرض‌الحسنه به مجموعه‌ای از ارزش‌ها، باورها، رفتارها، دانش‌ها و سنت‌هایی گفته می‌شود که یک جامعه در خصوص قرض‌الحسنه، رواج آن و همچنین اجرای صحیح عقد قرض‌الحسنه به‌گونه‌ای که موازین شرعی، اخلاقی، فلسفی و کارکردی قرض‌الحسنه رعایت شود، تأکید دارد. در واقع سنت نیکوی قرض‌الحسنه در آیین ما مسلمانان جهت رفع نیازهای اقتصادی و کمک به همنوعان خود همواره به همه پیروان این آیین توصیه شده و ربا به‌عنوان نقطه‌مقابل قرض‌الحسنه به‌شدت نهی و مذموم تلقی شده است. در کشور ما نهادهای گوناگونی به ترویج و ارائه این سنت نیکو می‌پردازند که با تمهیداتی که جهت حمایت از بانکداری اسلامی از سوی دولت انجام شد، روند نهادها در توسعه و ترویج فرهنگ قرض‌الحسنه نیز شتاب بیشتری به خود گرفت (باشی‌زاده و عشیر، ۱۳۹۴).

گسترش و تعالی فرهنگ قرض‌الحسنه وظیفه یک نهاد خاص یا بانک تخصصی قرض‌الحسنه نیست؛ بلکه یک فعالیت فرابخشی است. هرچند وجود یک نهاد متولی می‌تواند نقش راهبری و مؤثری در این زمینه داشته باشد.

فرای از موانع ذکرشده برای گسترش فرهنگ قرض‌الحسنه، برای گسترش این سنت مقدماتی لازم است. اولین لازمه گسترش فرهنگ قرض‌الحسنه، گسترش روحیه خیرخواهی در جامعه است. این روحیه با آموزه‌های دینی قابلیت گسترش خواهد داشت. علاوه بر این، برای گسترش فرهنگ قرض‌الحسنه در سیستم بانکی مقدماتی لازم است. تمایل افراد به نگهداری وجوه در حساب قرض‌الحسنه به‌منظور پرداخت وام قرض‌الحسنه زمانی محقق می‌شود که این وجوه برای منافع بانک به‌کار گرفته نشود؛ به عبارت دیگر، پرداخت وام قرض‌الحسنه به نیازمندان واقعی باید صورت گیرد. بدیهی است هر بانک به‌صورت مجزا نمی‌تواند نیازمندان واقعی را شناسایی کند.

فرهنگ قرض‌الحسنه تأثیرات اجتماعی مثبت زیادی به همراه خواهد داشت. ایجاد همبستگی اجتماعی، افزایش رونق اقتصادی، کاهش بیکاری و مفاسد اجتماعی حاصل از بیکاری، تنها نمونه‌ای از آثار این سنت حسنه دینی است.

جدول (۱): پیشینه پژوهش در حوزه فرهنگ قرض الحسنه

ردیف	نویسندگان و سال	عنوان	نتایج
۱	ابراهیم و الینیزی[1] (۲۰۲۴م)	استفاده از قرض‌الحسنه در امور مالی اسلامی: چارچوبی مفهومی برای پیشبرد توسعه پایدار در میان شرکت‌های نوپا	مفاهیم نظری این مقاله، در خصوص گسترش درک نقش قرض‌الحسنه در جامعه برای دستیابی به عدالت اقتصادی و اجتماعی را افزایش می‌دهد، و مفاهیم عملی آن، ادغام قرض‌الحسنه در سیستم‌های مالی مدرن را برای حمایت از کارآفرینی و کاهش نابرابری اجتماعی توصیه می‌کنند و بر لزوم مدیریت کافی، حمایت فراملی، فرهنگ‌سازی و آموزش در حوزهٔ قرض‌الحسنه تأکید دارند. نوآوری این مقاله در رویکرد نوآورانه آن برای تغییر جایگاه قرض‌الحسنه در امور مالی اسلامی معاصر است که با ترویج مفهوم قرض‌الحسنه، اهداف توسعه پایدار امور مالی اسلامی را پیش می‌برد.
۲	آدرمی و ایشاک[2] (۲۰۲۳م)	قرض‌الحسنه به عنوان یک ابزار مالی اسلامی عملی برای تأمین مالی جمعی: پتانسیل و کاربرد احتمالی آن برای	این مطالعه با بهره‌گیری از مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با متخصصان شریعت و فعالان حوزه کراودفاندینگ، قابلیت استفاده از قرض‌الحسنه به‌عنوان ابزاری مالی اسلامی در تأمین مالی کسب‌وکارهای خرد در مالزی را بررسی می‌کند. نتایج نشان می‌دهد که توسعه

1. Ibrahim & Alenizi
2. Aderemi & Ishak

ردیف	نویسندگان و سال	عنوان	نتایج
		تأمین مالی شرکت‌های کوچک در مالزی	سازوکار قرض‌الحسنه در جامعه هم از لحاظ فقهی قابل‌قبول است و هم توانایی پاسخگویی به نیازهای مالی خرد در چارچوب فرهنگی اسلامی را دارد.
۳	اقبال و شفیق[3] (۲۰۱۵م)	تأمین مالی اسلامی و نقش قرض‌الحسنه در افزایش شمول: مطالعه موردی بانک اخوت	این مطالعه با بررسی نقش قرض‌الحسنه در مؤسسه خیریه «اخوات» پاکستان، نشان می‌دهد چگونه این توسعه فرهنگ قرض‌الحسنه می‌تواند شمول مالی را ارتقا دهد و همبستگی اجتماعی، عدالت اجتماعی و توسعه پایدار را تقویت کند.
۴	عبادی و جعفری (۱۳۹۹)	قرض‌الحسنه، راهبردی برای اقتصاد سالم	تحقیق درصدد اثبات این فرضیه است که بین نهاد قرض‌الحسنه و راهبردهای توزیع مجدد، به‌ویژه راهبرد تأمین نیازهای اساسی، رابطه‌ای سازگار وجود دارد.
۵	آهنگران (۱۳۹۵)	راه های گسترش فرهنگ قرض‌الحسنه در جامعه	این نوشتار بر آن است تا راهکارهای گسترش فرهنگ پسندیده قرض‌الحسنه را به‌اختصار بیان کند.
۶	باشی‌زاده و عشیر (۱۳۹۴)	بررسی و ارائه راهکارهای نوین در ترویج فرهنگ قرض‌الحسنه	ارائه راهکارهای نوین برای ترویج سنت قرض‌الحسنه با رویکرد جذب منابع در این حوزه.
۷	یزدانی (۱۳۹۰)	قرض‌الحسنه ونقش آن در رفع نیازهای اجتماعی و اقتصادی	تشریح و تأثیر نهاد قرض‌الحسنه بر متغیرهای مهم اقتصادی مانند مصرف، پس‌انداز، خلق پول و سایر متغیرهای اقتصادی.

3. Iqbal & Shafiq

ردیف	نویسندگان و سال	عنوان	نتایج
۸	نظری (۱۳۷۹)	شرایط احیای فرهنگ قرض‌الحسنه	در این کتاب شرایط فرهنگی و اجتماعی رشد و توسعه قرض‌الحسنه بیان شده است. به‌علاوه ویژگی‌های احیاگران فرهنگ قرض‌الحسنه، رعایت اخلاق در صندوق‌های قرض‌الحسنه و فرهنگ کار توضیح داده می‌شود.

هرچند گسترش فرهنگ قرض‌الحسنه موضوع برخی از پژوهش‌ها قرار گرفته است، اما نهادسازی برای این هدف، آن‌هم به‌صورت بانک قرض‌الحسنه در تحقیقات حوزه مالی اسلامی مغفول مانده است. لذا این مقاله تلاش می‌کند تا با پر کردن این خلأ تحقیقاتی، به این موضوع بپردازد.

۱-۳. طرح بانکداری اسلامی

طرح بانکداری اسلامی، یک طرح جامع برای اصلاح نظام بانکی ایران است که با هدف انطباق با موازین شرع اسلام و رفع مشکلات نظام بانکی فعلی تدوین شده است. این طرح شامل مواردی مانند اصلاح ساختار بانک مرکزی، بانکداری و بانک توسعه است و هدف آن ایجاد یک نظام بانکی کارآمد، شفاف و مطابق با اصول اسلامی است.

به‌طور کلی اهداف کلی طرح بانکداری اسلامی به شرح زیر هستند:

۱) انطباق با موازین شرع اسلام؛
۲) اصلاح ساختار نظام بانکی؛
۳) توسعه ابزارهای مالی اسلامی؛
۴) تقویت نظارت بر بانک‌ها؛
۵) ارتقای شفافیت و پاسخگویی؛
۶) توسعه بانکداری الکترونیک؛
۷) استقلال بیشتر بانک مرکزی؛
۸) تغییر در ساختار بانک‌ها؛

۹) توسعه ابزارهای مالی اسلامی؛
۱۰) تقویت حاکمیت شرکتی در بانک‌ها؛
۱۱) اصلاح قوانین مربوط به بانک‌ها و مؤسسات اعتباری.

۱-۴. اقدامات لازم برای تبدیل بانک قرض‌الحسنه به نهاد گسترش‌دهنده فرهنگ قرض‌الحسنه

رواج قرض‌الحسنه اهمیت بسزایی در یک جامعه دینی دارد، به‌طوری‌که یکی از حکمت‌های تحریم ربا، گسترش قرض‌الحسنه در جامعه اسلامی است. بانک قرض‌الحسنه رسالت در این خصوص اقدامات مناسبی در زمینه توسعه زیرساخت‌های بانکداری برای گسترش فعالیت قرض‌الحسنه، بازتعریف فعالیت قرض‌الحسنه در سطح بانکداری، گفتمان‌سازی و مفهوم‌سازی قرض‌الحسنه انجام داده است که به مهم‌ترین آنها اشاره خواهد شد.

به‌علاوه، موارد دیگری که در گسترش فرهنگ قرض‌الحسنه مؤثر است به‌عنوان پیشنهاد ارائه می‌شود. بر اساس این موارد، فرضیات پژوهش تدوین و اثرگذاری این اقدامات بر گسترش فرهنگ قرض‌الحسنه در جامعه آزمون می‌شود.

۱-۴-۱. بانکداری بدون شعبه

امروزه غیرحضوری شدن ارائه خدمات برای تمامی نهادها و بازارهای پولی و مالی یک الزام محسوب می‌شود و صنعت بانکداری نیز از این قاعده مستثنی نیست؛ اما مهاجرت به سمت بانکداری دیجیتال برای بانک‌ها کار آسانی نیست و این کار از طریق حذف شعب فیزیکی بانک‌ها و پیاده‌سازی مدل بانکداری بدون شعبه مبتنی بر توسعه پلتفرم‌های غیرحضوری امکان‌پذیر است (خاشعی ورنامخواستی، ابراهیمی، خلیل‌نژاد و مطهری‌نژاد، ۱۴۰۳). بانکداری دیجیتال مزایای زیادی را برای مشتریان و متصدیان بانکی به همراه دارد. این مزایا محرک نظام بانکی کشور در توسعه بانکداری دیجیتال است.

بانک قرض‌الحسنه رسالت در ایران به‌عنوان بانک پیشرو در این زمینه شناخته می‌شود. گسترش بانکداری بدون شعبه در این بانک تنها به‌خاطر منافع اقتصادی آن نبوده است. گسترش بانکداری دیجیتال با هدف ارائه خدمات آسان، ارزان و شرعی و

پیاده‌سازی مدل وام قرض‌الحسنه بدون کارمزد صورت گرفته است و اثرات قابل‌توجهی در گسترش فرهنگ قرض‌الحسنه به همراه داشته است. در واقع برای پیاده‌سازی مدل وام قرض‌الحسنه بدون کارمزد، هزینه‌های عملیاتی (اعم از شعب و سرپرستی‌های استانی بانک) و همچنین هزینه‌های مربوط به خدماتی که ذاتاً جزء فعالیت‌های اصلی بانک نبوده‌اند، حذف گردید. علاوه‌بر آن با بهره‌گیری از شیوه‌های نوین مدیریت و کاهش قابل‌توجه حجم و هزینه‌های ستادی، حدود ۸۰ درصد از هزینه‌های بانک کاهش یافت. با این مدل، باقی‌مانده هزینه‌های بانک که عمدتاً شامل هزینه‌های غیرعملیاتی و ستادی است، از محل درآمدهای حاصل از خدمات بانکی غیرمرتبط با وام (مثل درآمدهای وابسته به تراکنش‌ها و غیره) و همچنین درآمدهای غیرعملیاتی از جمله درآمدهای حاصل از وجوه نقد (که طبق مقررات و به‌منظور مدیریت ریسک نقدینگی، نگهداری آن ضروری است)، تأمین می‌گردد (بانک قرض‌الحسنه رسالت، ۱۴۰۲).

به‌علاوه، بانکداری بدون شعبه در این بانک باعث شده است دریافت وام از این بانک در کمترین زمان ممکن انجام گیرد؛ چراکه ارائه خدمات در دورافتاده‌ترین مناطق کشور که دسترسی کمتری به خدمات بانکی داشته‌اند، ممکن شده است و این موضوع در گسترش شمولیت مالی نقش مؤثری ایفا نموده است.

تجربه بانک قرض‌الحسنه رسالت نشان می‌دهد که سپرده‌گذاری، دریافت وام قرض‌الحسنه و همچنین دریافت سایر خدمات بانکی به‌صورت کاملاً غیرحضوری و بدون نیاز به مراجعه به شعبه امکان‌پذیر است و بانک قرض‌الحسنه نیازی به شعب فیزیکی ندارد. بنابراین لازم است در طرح بانکداری اسلامی بر فعالیت بانک‌های قرض‌الحسنه به‌صورت بدون شعبه تأکید گردد.

فرضیه (۱): بانکداری بدون شعبه بر ترویج فرهنگ قرض‌الحسنه در جامعه اثر دارد.

۱-۴-۲. حذف قرعه‌کشی و تبلیغات پر هزینه

یکی از روش‌های جذب منابع و به‌ویژه سپرده‌های قرض‌الحسنه، تبلیغات بانک‌ها است. این تبلیغات هزینه‌های هنگفتی را برای بانک به همراه خواهد داشت. معمولاً هزینه این

تبلیغات از به‌کارگیری منابع قرض‌الحسنه در فعالیت‌های اقتصادی یا به‌کارگیری این منابع برای پرداخت تسهیلات انتفاعی تأمین می‌شود.

پرداخت جایزه به حساب‌های قرض‌الحسنه علاوه بر ابهامات فقهی، با گسترش روحیه تعاون و سنت قرض‌الحسنه سازگار نیست. پرداخت جوایز سبب شده است تا برخی با هدف شرکت در قرعه‌کشی و به‌دست‌آوردن جایزه، اقدام به افتتاح حساب کنند که موجب دور شدن آنها از عمل پسندیده قرض‌الحسنه می‌شود و به‌نوعی تداعی‌کننده یکی از انواع بخت‌آزمایی است (حائری و اسلامی، ۱۳۹۶).

تبلیغات و جوایز قرعه‌کشی در بانک قرض‌الحسنه رسالت حذف شده است و منابع بیشتری برای قرض‌الحسنه در اختیار بانک قرار دارد. با توجه به عدم سازگاری جوایز قرعه‌کشی و برخی تبلیغات با فرهنگ قرض‌الحسنه، لازم است بر ممنوعیت آن در قوانین و دستورالعمل‌ها تأکید گردد.

فرضیه (۲): حذف قرعه‌کشی و تبلیغات پرهزینه، بر ترویج فرهنگ قرض‌الحسنه در جامعه اثر دارد.

۱-۴-۳. امکان معرفی افراد برای دریافت وام قرض‌الحسنه

یکی از عواملی که موجب کاهش تمایل به قرض‌الحسنه بین افراد در جامعه می‌شود، عدم اعتماد قرض‌دهنده به قرض‌گیرنده در بازپرداخت است. امکان معرفی وام به دیگران در جهت حل این مشکل است. فرد نیازمند به وام قرض‌الحسنه با معرفی فردی که قبلاً سپرده‌گذاری کرده است، امکان دریافت وام قرض‌الحسنه را خواهد داشت. به عبارت دیگر، سپرده‌گذار بدون اینکه متحمل ریسک نکول شود، امکان دریافت وام قرض‌الحسنه برای فرد نیازمند را فراهم می‌کند.

به‌علاوه، افراد حقیقی و حقوقی با سپرده‌گذاری در این بانک، امکان دریافت وام قرض‌الحسنه برای کارمندان یا افراد نیازمند را فراهم کرده‌اند. موارد فوق باعث افزایش وام قرض‌الحسنه در جامعه گردیده و نیاز افراد از طریق قرض‌الحسنه تأمین می‌شود؛ البته امکان معرفی وام باعث ایجاد بازار غیررسمی برای وام قرض‌الحسنه گردیده است. خرید و فروش امتیاز وام قرض‌الحسنه علاوه بر ابهامات فقهی، تأثیر منفی قابل‌توجهی بر فرهنگ

قرض‌الحسنه دارد. با وجود این بازار، انگیزه کافی برای واگذاری امتیاز وام قرض‌الحسنه به افراد نیازمند برای دریافت وام وجود نخواهد داشت. برخورد با این پدیده نیازمند ایجاد مقدمات قانونی برای مقابله با سوداگران امتیاز وام قرض‌الحسنه است. بانک مرکزی و سایر ادارات مرتبط می‌بایست با ایجاد مقدمات قانونی، مقابله جدی با این پدیده نمایند.

لازم به ذکر است یکی از سامانه‌های در حال راه‌اندازی در بانک قرض‌الحسنه رسالت، سامانه «ام‌حامی» است. این سامانه برای انتقال امتیاز وام طراحی شده است تا از فعالیت‌های سفته‌بازانه جلوگیری نماید. این سامانه می‌تواند با گسترش فعالیت و اضافه‌شدن گزینه‌هایی برای انتقال امتیاز وام قرض‌الحسنه به نهادهای خیریه مانند کمیته امداد و بهزیستی، زمینه مناسبی برای به‌کارگیری وام‌های قرض‌الحسنه برای نیازمندان فراهم نماید. ممکن است سپرده‌گذارانی اقدام به سپرده‌گذاری در بانک قرض‌الحسنه نموده و آشنایی کافی با افراد نیازمند برای واگذاری امتیاز قرض‌الحسنه نداشته باشند.

فرضیه (۳): امکان معرفی افراد برای دریافت وام قرض‌الحسنه، بر ترویج فرهنگ قرض‌الحسنه در جامعه اثر دارد.

۱-۴-۴. حامیان اعتباری قرض الحسنه

در الگوی تعالی اجتماعی رسالت، سازمان‌هایی در جامعه وجود دارند که هدف آن‌ها توسعه فرهنگ قرض‌الحسنه و حمایت‌هایی اعم از اعتباری، فرهنگی و اقتصادی است. این سازمان‌ها به‌منظور تقویت جامعه هدف خود اقدام به افتتاح حساب و گردش بخشی از منابع مالی خود نزد بانک قرض‌الحسنه رسالت نموده‌اند تا حمایت‌های خود را از افراد جامعه و همچنین تشویق و ترغیب حامیان در این جهت به عمل آورند.

فرضیه (۴): حامیان اعتباری قرض‌الحسنه، بر ترویج فرهنگ قرض‌الحسنه در جامعه اثر دارد.

ذکر این نکته ضروری است که برای تبدیل بانک قرض‌الحسنه به نهاد گسترش و تعالی فرهنگ قرض‌الحسنه، نیاز به اقدامات زیادی است که در این پژوهش به ۷ مورد اشاره شده است. از این ۷ مورد، ۴ مورد آن قبلاً توسط بانک قرض‌الحسنه رسالت پیاده‌سازی شده است. لذا بندهای بعدی (بند ۵ تا ۷) مواردی هستند که در ذیل به‌جهت نیل به هدف ذکرشده، به آن خواهیم پرداخت.

۱-۴-۵. حمایت دولت از بانک قرض‌الحسنه

یکی از پیشنهادات در طرح بانکداری اسلامی، حمایت دولت از بانک قرض‌الحسنه به‌عنوان یک نهاد اجتماعی غیرانتفاعی است. بسیاری از سازمان‌های مردم‌نهاد، غیرانتفاعی و مستقل از دولت هستند و بودجه این سازمان‌ها از راه کمک‌های مردمی و در مواردی نیز با کمک سازمان‌های دولتی، دولت یا ترکیبی از این روش‌ها و در قالب پروژه‌های مشترک تأمین می‌شود (Zaleski, 2006).

دولت با ارائه مشوق‌های مالی (مانند حذف مالیات)، قانونی (مانند تسهیل مقررات نظارتی و بازنگری قوانین بر اساس ویژگی بانک‌های قرض‌الحسنه) و همچنین توسعه زیرساخت‌ها می‌تواند بانک‌های قرض‌الحسنه را به ابزاری مؤثر برای کاهش فقر، ایجاد اشتغال و تحقق اقتصاد اسلامی تبدیل کند. حمایت‌های حاکمیت از بانک اجتماعی غیرانتفاعی قرض‌الحسنه شامل موارد متعددی است که تسهیل در قوانین پولی، از جمله کاهش ذخیره قانونی، از ساده‌ترین آن‌ها است.

فرضیه (۵): حمایت از بانک قرض‌الحسنه، بر ترویج فرهنگ قرض‌الحسنه در جامعه اثر دارد.

۱-۴-۶. بانک قرض الحسنه به عنوان نهاد اجتماعی غیرانتفاعی

یکی از عوامل مهم در ایجاد انگیزه برای واگذاری وجوه به بانک قرض‌الحسنه، اختصاص منافع این وجوه برای نیازمندان است. طبیعی است که اگر این منافع در اختیار صاحبان سهام بانک قرار گیرد، انگیزه خیرخواهانه‌ای برای سپرده‌گذاری در بانک قرض‌الحسنه وجود نخواهد داشت. بنابراین، نمی‌توان از بانک قرض‌الحسنه‌ای که در جهت افزایش سود سهامداران فعالیت می‌کند، انتظار چندانی برای گسترش فرهنگ قرض‌الحسنه داشت. بانک قرض‌الحسنه می‌بایست از دیگر بانک‌های فعال در بازار سرمایه که به دنبال حداکثرسازی سود هستند، مجزا گردد. در این مقاله از اصطلاح بانک اجتماعی غیرانتفاعی به این منظور استفاده می‌شود.

در خصوص بانکداری اجتماعی، رویکردهای متفاوتی ارائه شده است. اما بانکداری اجتماعی را می‌توان رویکرد جدیدی دانست که فعالیت‌های بانکی را در راستای دستیابی همزمان به هدف‌های اقتصادی و اجتماعی هدایت می‌کند. این نوع بانکداری،

معرف آن دسته از فعالیت‌ها، محصولات و خدمات بانکی است که به توسعه اجتماعی و انسانی امروز و فردای جامعه کمک می‌کند (شهبازی، حصیرچی و سلگی، ۱۳۹۹).

بانک‌ها برای اینکه بتوانند بانکداری اجتماعی را به‌صورت مؤثر ایجاد و حفظ نمایند، باید پیشران‌ها یا عوامل ایجادکننده آن را به‌خوبی درک کنند که این پیشران‌ها دربرگیرنده ارزش‌مداری، فرهنگ، نیاز به حکمرانی خوب و زیرساخت‌ها (زیرساخت‌های اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و قانونی) هستند (شهبازی، حصیرچی و سلگی، ۱۳۹۹).

در ایران نیز اگرچه بانک‌ها علاقه‌مند به ایفای تعهدات اجتماعی در قالب ارائه خدمات در بستر بانکداری اجتماعی هستند، اما از طرف دیگر به دنبال بیشینه کردن سود خود بوده و در یک مأموریت دوگانه و تضاد مالی با بنگاه‌های تولیدی خرد قرار گرفته‌اند (امیری، رادفر و فائزی رازی، ۱۴۰۱).

کارکرد بانک قرض‌الحسنه برآوردن نیازهای ضروری افراد جامعه و به‌ویژه نیازمندان است. این کارکرد با تعریف این بانک به‌عنوان یک بنگاه اقتصادی با هدف حداکثرسازی سود سازگار نیست. به‌علاوه، حداکثرسازی سود نمی‌تواند با مبانی فقهی قرض‌الحسنه سازگار باشد. گسترش تأمین مالی خرد و تخصیص این اعتبارات بدون بهره (قرض‌الحسنه) به اقشار ضعیف جامعه می‌تواند عاملی در جهت توسعه انسانی باشد. بنابراین، اگر بانک‌های قرض‌الحسنه در این جهت گام بردارند، در زمره بانکداری اجتماعی قرار خواهند گرفت. از نگاه نویسندگان، مهم‌ترین گام در بازطراحی بانک قرض‌الحسنه به‌منظور گسترش فرهنگ قرض‌الحسنه، طراحی این بانک به‌عنوان نهاد بانک اجتماعی غیرانتفاعی است. پیشنهاد می‌شود در طرح بانکداری اسلامی، بانک قرض‌الحسنه به‌عنوان یک بانک اجتماعی غیرانتفاعی معرفی گردد. در این صورت، سرمایه بانک از سهامدارانی تأمین شود که هدف اصلی آنان کارکردهای اجتماعی بانک قرض‌الحسنه است.

فرضیه (۶): فعالیت بانک قرض‌الحسنه به‌عنوان نهاد اجتماعی، بر ترویج فرهنگ قرض‌الحسنه در جامعه اثر دارد.

۱-۶-۷. وام قرض‌الحسنه به عنوان تکافل اجتماعی

تکافل اجتماعی به معنای دقیق کلمه عبارت است از اینکه هر فردی، در قبال جامعه خویش احساس مسئولیت‌هایی کند که باید آنها را ادا نماید. به‌طوری‌که اگر در انجام مسئولیت‌هایش کوتاهی کند، این امر باعث فروپاشی شاکله جامعه او و دیگران خواهد شد (ابوزهره، ۱۹۹۱م، ص. ۷). همچنین تکافل اجتماعی اصطلاحی است که برنامه‌های جامع اسلام در زمینه اهتمام مردم به تأمین نیازهای یکدیگر، به‌ویژه نیازهای معیشتی اقشار ضعیف جامعه را بازگو می‌کند (کاظمی نجف‌آبادی و حسینی، ۱۴۰۲).

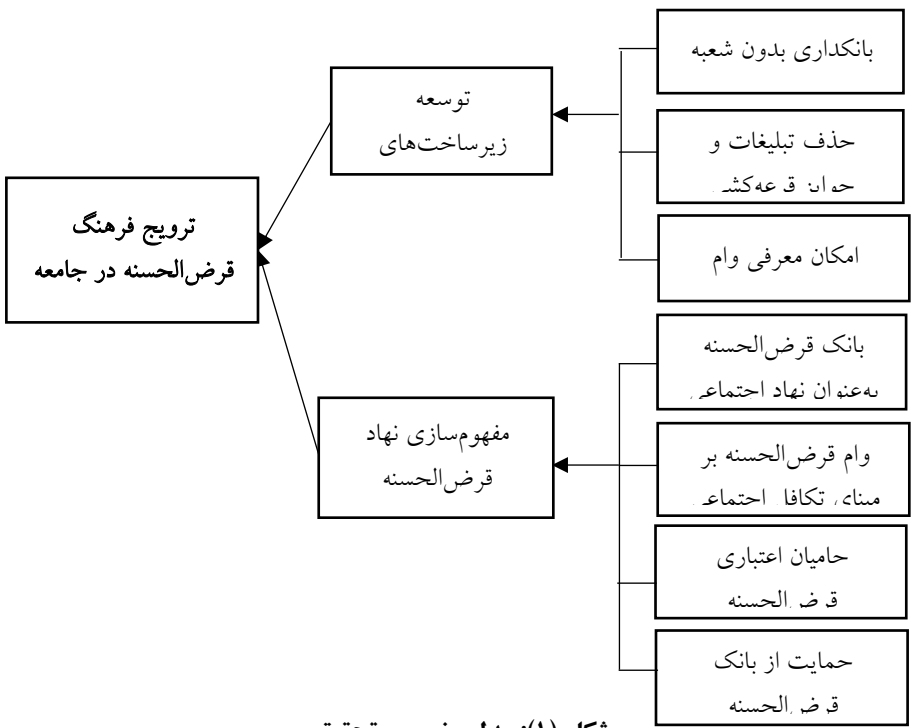
یکی از وجوه تکافل اجتماعی تأمین مالی نیازمندان به‌صورت قرض‌الحسنه است. نیازهای مالی ضروری متعددی برای نیازمندان جامعه وجود دارد که قرض‌الحسنه می‌تواند این نیاز را تأمین نماید. چنانچه بانک قرض‌الحسنه به‌عنوان یک بانک اجتماعی غیرانتفاعی قلمداد گردد، باید فعالیت اصلی آن به‌صورت تخصصی تأمین مالی نیازمندان جامعه باشد. متأسفانه در زمان فعلی، پرداخت وام قرض‌الحسنه در بانک‌های قرض‌الحسنه اغلب به‌صورت سپرده امتیازی و تسهیلات تکلیفی است. بدیهی است این‌گونه تخصیص منابع نمی‌تواند تکافل اجتماعی در حوزه قرض‌الحسنه را پوشش دهد. بنابراین لازم است برای تأمین مالی نیازمندان، سیاست‌گذاری توسط مقام پولی صورت گرفته و منابع به سمت تأمین مالی نیازمندان یا به‌عبارت‌دیگر تکافل اجتماعی هدایت گردد. هرچند در بند سوم به این نکته اشاره شد که برخی افراد می‌توانند با سپرده‌گذاری و معرفی افراد نیاز برخی از اقشار جامعه به وام قرض‌الحسنه را برآورده نمایند، اما میزان وام ایجادشده توسط سپرده‌گذاران نمی‌تواند برای پوشش نیازمندان کافی باشد. بنابراین با حمایت بیشتر دولت از بانک قرض‌الحسنه، این بانک می‌تواند نقش مهمی در تأمین مالی اقشار ضعیف جامعه و تکافل اجتماعی داشته باشد؛ بنابراین قسمتی از اعتبارات ایجادشده در بانک به افرادی اختصاص می‌یابد که بدون سپرده‌گذاری و حامی مشخص اعتباری می‌توانند وام قرض‌الحسنه دریافت نمایند.

وضعیت فعلی تکافل اجتماعی در بانک قرض‌الحسنه رسالت به این‌گونه است که سهم کوچکی از مصارف بانک (به‌دلیل محدودیت در نسبت‌های مالی نظیر نسبت مصارف به منابع و ریسک نقدینگی و اعتباری) به وام‌های حمایتی به مستضعفین و اقشار ضعیف

جامعه در قالب پرداخت وام قرض‌الحسنه اختصاص یافته است. لذا تأکید پژوهش بر گسترش حمایت‌ها از بانک برای افزایش پرداخت‌های وام‌های حمایتی است؛ بنابراین اختصاص منابع به تکافل اجتماعی در راستای بنیان‌گذاری بانک قرض‌الحسنه به‌عنوان بانک اجتماعی غیرانتفاعی است. این دو شاخصه می‌تواند تأثیر مهمی در ایجاد انگیزه برای سپرده‌گذاری خیرخواهانه در بانک قرض‌الحسنه داشته باشد. ضروری است در طرح بانکداری اسلامی در کنار اجتماعی و غیرانتفاعی بودن بانک قرض‌الحسنه، بر هدف این بانک مبنی بر تکافل اجتماعی در حوزه قرض‌الحسنه تأکید گردد.

فرضیه (۷): وام قرض‌الحسنه به‌عنوان تکافل اجتماعی، بر ترویج فرهنگ قرض‌الحسنه در جامعه اثر دارد.

بر اساس فرضیات ارائه‌شده، مدل مفهومی تحقیق بر اساس شکل (۱)، طراحی شده است:

شکل (۱): مدل مفهومی تحقیق

منبع: (محقق ساخته)

۲. روش تحقیق

تحقیق حاضر از لحاظ شیوه تجزیه و تحلیل داده‌ها، توصیفی از نوع همبستگی و از نوع معادلات ساختاری است. این تحقیق از نظر هدف، کاربردی بوده که هدف آن، بررسی تأثیر متغیر مستقل (بانکداری بدون شعبه، حذف تبلیغات و جوایز قرعه‌کشی، حمایت از بانک قرض‌الحسنه، بانک قرض‌الحسنه به‌عنوان نهاد اجتماعی غیرانتفاعی، وام قرض‌الحسنه بر مبنای تکافل اجتماعی و حامیان اعتباری قرض‌الحسنه) در جامعه آماری موردنظر و تعیین تأثیر آن بر متغیر وابسته (ترویج فرهنگ قرض‌الحسنه) است. روش تحقیق حاضر از منظر جنبه گردآوری اطلاعات، به‌صورت پیمایشی است.

از منابع کتابخانه‌ای جهت تدوین ادبیات تحقیق، تعاریف و مفاهیم نظری استفاده شد که مهم‌ترین و مفیدترین منابع موتورهای جستجو در پایگاه‌های علمی مختلف بر روی شبکه اینترنت، بانک‌ها و منابع اطلاعاتی و کتابخانه‌های دانشگاه، پایان‌نامه‌ها، نشریات و مقالات خارجی و داخلی بودند. به‌منظور جمع‌آوری اطلاعات موردنظر از روش مصاحبه با خبرگان حوزه بانکداری اسلامی و سنجش متغیرهای تحقیق از پرسشنامه محقق‌ساخته استفاده شد. اطلاعات (داده‌ها) برای شناسایی مؤلفه‌ها و شاخص‌های بازطراحی بانک قرض‌الحسنه در چارچوب بانکداری اسلامی و نقش آن در گسترش فرهنگ قرض‌الحسنه استفاده شد. این داده‌ها با استفاده از مصاحبه‌های نیمه‌ساختاریافته با ۱۵ نفر از خبرگان حوزه بانکداری اسلامی و مدیران بانک‌های قرض‌الحسنه برای استخراج مؤلفه‌ها و شاخص‌های اصلی به‌کارگرفته شد.

یافته‌های این مرحله در بخش «تبیین مؤلفه‌ها و طراحی مدل مفهومی تحقیق» ارائه شد. سپس، بر اساس این شاخص‌ها و مرور پیشینه، پرسشنامه محقق‌ساخته طراحی شد و روایی محتوایی آن توسط خبرگان و پایایی آن با استفاده از آلفای کرونباخ تأیید گردید. داده‌های پرسشنامه برای سنجش متغیرهای تحقیق در بخش کمی مطالعه به‌کار رفت.

در این پژوهش، جامعه نظری شامل کل نظام بانکی کشور در حوزه بانکداری قرض‌الحسنه در نظر گرفته شده است، اما به‌دلیل محدودیت‌های دسترسی و تمرکز بر بانک فعال در این حوزه، داده‌های میدانی از بانک قرض‌الحسنه رسالت به‌عنوان نمونه شاخص در ارائه خدمات قرض‌الحسنه گردآوری شد. انتخاب این بانک به‌دلیل ماهیت

تخصصی فعالیت آن در زمینه قرض‌الحسنه، گستردگی شمولیت مالی به‌دلیل بدون شعبه بودن خدمات، و نقش آن در ترویج فرهنگ قرض‌الحسنه در کشور صورت گرفت. بنابراین، یافته‌های بخش میدانی به این بانک اختصاص دارد، ولی مدل مفهومی تحقیق بر اساس ادبیات موضوع و مصاحبه با خبرگان کل حوزه بانکداری اسلامی طراحی شده و قابلیت تعمیم نظری به سایر بانک‌های قرض‌الحسنه را دارد.

برای تعیین تعداد پاسخ‌دهندگان، با استفاده از فرمول کوکران حداقل حجم نمونه برآورد شد. با توجه به اینکه روش نمونه‌گیری قضاوتی بود، این فرمول صرفاً به‌عنوان مبنای تقریبی استفاده شد و در نهایت تعداد ۱۰۰ پرسشنامه تکمیل گردید که از حداقل حجم برآورد شده بیشتر بود.

در پژوهش حاضر، از روش مدل‌سازی معادلات ساختاری و نرم‌افزار PLS برای تجزیه و تحلیل داده‌ها و از نرم‌افزار SPSS برای تجزیه و تحلیل توصیفی استفاده شد.

- برازش مدل پژوهش

جهت مدلیابی متغیرهای پژوهش، از نرم‌افزار PLS استفاده شده است. با توجه به اینکه در پژوهش حاضر از مدل‌سازی معادلات ساختاری به این روش بهره‌برداری شده، قبل از بررسی آزمون فرضیات، ابتدا اعتبار و برازش مدل پژوهش در سه بخش به‌شرح زیر مورد ارزیابی قرار گرفت:

- برازش مدل اندازه‌گیری

در این مرحله به صحت روابط موجود در مدل‌های اندازه‌گیری با استفاده از سه معیار پایایی آلفای کرونباخ، پایایی ترکیبی CR و Rho و ضرایب بار عاملی (Hulland, 1999) پرداخته شد. همچنین دو معیار روایی همگرا و واگرا و دو معیار مقادیر اشتراکی و شاخص VIF بررسی گردید که نتایج مربوط به هر یک از معیارهای مدل اندازه‌گیری در زیر گزارش شده است.

۱- آلفای کرونباخ:

آلفای کرونباخ معیاری کلاسیک برای سنجش پایایی و سنجه‌ای مناسب برای ارزیابی پایداری درونی (سازگاری درونی) محسوب می‌گردد. پایداری درونی نشان‌دهنده میزان

همبستگی بین یک سازه و شاخص‌های مربوط به آن است. مقدار آلفای کرونباخ بالاتر از ۰.۷ نشان‌دهنده پایایی قابل‌قبولی است.

۲- پایایی ترکیبی (CR):

این معیار توسط ورتس، این و یورسکوگ [۴] (۱۹۷۴م) معرفی شد و برتری آن نسبت به آلفای کرونباخ در این است که پایایی سازه‌ها نه به‌صورت مطلق، بلکه با توجه به همبستگی سازه‌هایشان با یکدیگر محاسبه می‌شود. مقدار CR بالاتر از ۰.۷ برای هر سازه (نونالی، ۱۹۷۸)، نشان‌دهنده پایایی درونی مناسب برای مدل اندازه‌گیری است. در جدول ۲، مقادیر آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی مربوط به متغیرهای پژوهش (سازه‌ها) ارائه شده است. همان‌گونه که مشاهده می‌شود، بالاتر بودن ضرایب آلفای کرونباخ تمامی سازه‌های پژوهش از مقادیر ۰.۷، بیانگر پایایی درونی مناسب و قابل‌قبول هر یک از سازه‌ها است.

جدول (۲): مقادیر آلفای کرونباخ و پایایی ترکیبی متغیرها

متغیرها	شاخص آماری	
	آلفای کرونباخ	پایایی ترکیبی CR
بانکداری بدون شعبه	0.78	0.78
حذف تبلیغات و جوایز قرعه کشی	0.76	0.83
حمایت از بانک قرض‌الحسنه	0.79	0.76
بانک قرض‌الحسنه به عنوان نهاد اجتماعی غیرانتفاعی	0.77	0.75
وام قرض الحسنه بر مبنای تکافل اجتماعی	0.81	0.79
حامیان اعتباری قرض الحسنه	0.78	0.81
ترویج فرهنگ قرض الحسنه	0.79	0.76

منبع: (یافته‌های تحقیق)

- فرآیند تحلیل عاملی تأییدی

به‌منظور ارزیابی روایی سازه‌های تحقیق، فرآیند تحلیل عاملی تأییدی اجرا شد. مراحل انجام به شرح زیر است:

4. Wertz, Linn & Jöreskog

– آماده‌سازی داده‌ها

پاسخ‌های پرسشنامه از نمونه انتخاب‌شده در نرم‌افزار SmartPLS وارد شد. پرسشنامه بر اساس ابعاد و شاخص‌های استخراج‌شده از مرحله کیفی طراحی شده بود و داده‌های جمع‌آوری‌شده به‌صورت مقیاس پنج‌درجه‌ای لیکرت کمی شدند.

– اجرای مدل اندازه‌گیری

در این مرحله، مدل مفهومی تحقیق شامل سازه‌ها و گویه‌های مربوطه در نرم‌افزار ترسیم شد و الگوریتم تحلیل حداقل مربعات جزئی (PLS-SEM) اجرا گردید.

– محاسبه بارهای عاملی

خروجی نرم‌افزار، مقدار Outer Loadings (بارهای عاملی) هر گویه بر روی سازه مربوطه را نشان داد. این مقادیر میزان همبستگی شاخص با متغیر پنهان هستند. بر اساس معیار هولاند[5] (۱۹۹۹م) و سایر پژوهش‌های معتبر، بار عاملی باید حداقل ۰.۵ یا بیشتر باشد تا نشان دهد واریانس مشترک شاخص با سازه بیشتر از خطای اندازه‌گیری است.

– اصلاح مدل

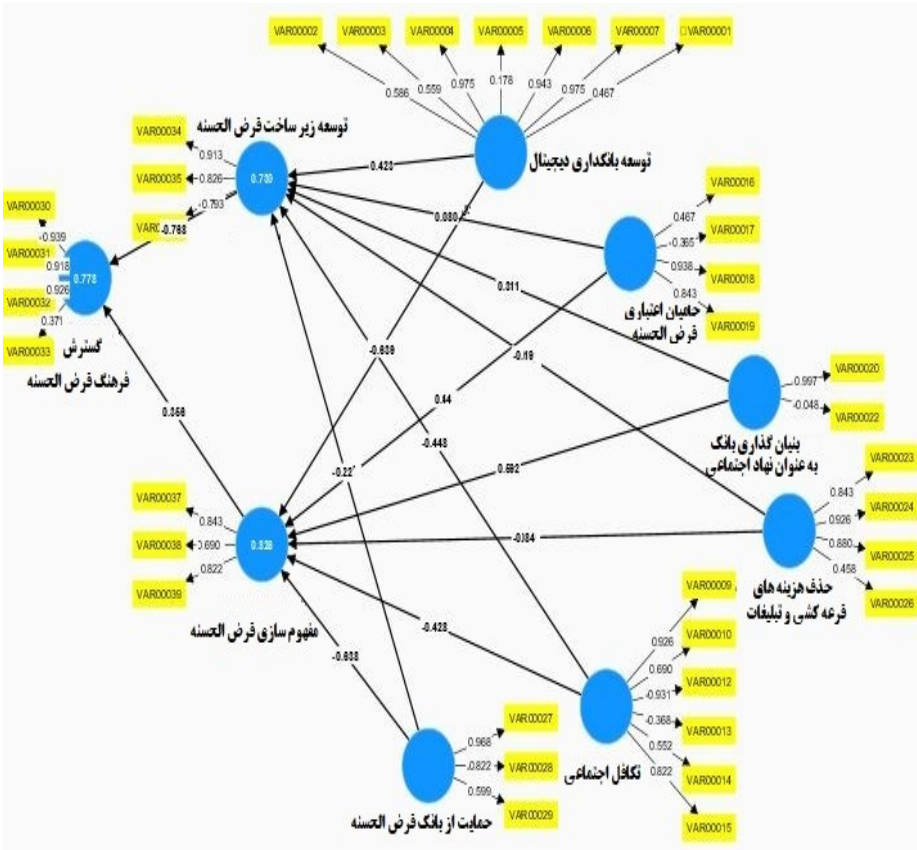
شاخص‌هایی که بار عاملی آن‌ها کمتر از ۰.۵ بود، حذف شدند یا در صورت امکان بازطراحی شدند تا مدل به سطح مطلوب روایی همگرا برسد.

– روایی همگرا و پایایی

برای هر سازه، میانگین واریانس استخراج‌شده (AVE) و پایایی ترکیبی (CR) محاسبه شد. بر اساس معیار فورنل و لارکر، مقدار AVE باید بزرگ‌تر از ۰.۵ و CR بزرگتر از ۰.۷ باشد. در نتیجه، اعداد درج‌شده بر روی مدل نهایی (شکل ۲) همان بارهای عاملی محاسبه‌شده توسط نرم‌افزار هستند که پس از حذف گویه‌های ضعیف و اصلاح مدل گزارش شده‌اند. هرچه مقدار بار عاملی به ۱ نزدیک‌تر باشد، قدرت تبیین شاخص توسط سازه بیشتر است.

---

5. Hulland

شکل (۲): بررسی تأثیر شاخص های پژوهش بر ترویج فرهنگ قرض‌الحسنه

منبع: (یافته‌های تحقیق)

- یافته‌های استنباطی

فرضیه (۱): بانکداری دیجیتال و بدون شعبه بر توسعه زیر ساخت قرض‌الحسنه در جامعه اثر دارد.

جدول (۳): نتیجه آزمون تحلیل مسیر تاثیر بانکداری دیجیتال بر توسعه زیر ساخت فرهنگ قرض‌الحسنه

جهت مسیر	ضریب مسیر	ضریب معناداری T	نتیجه آزمون
توسعه زیرساخت قرض الحسنه <= بانکداری دیجیتال	۰.۴۲۳	۵.۳۲۱	تأیید

بر اساس جدول (۳)، با توجه به ضریب معناداری مسیر میان دو متغیر توسعه زیرساخت قرض‌الحسنه و بانکداری دیجیتال (۵.۳۲) که از ۱.۹۶ بیشتر است، با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان گفت که بانکداری دیجیتال در حدود ۴۲ درصد بر توسعه زیرساخت قرض‌الحسنه تأثیر مستقیم و معناداری دارد. در نتیجه، فرضیه ۱ تأیید می‌گردد.

فرضیه (۲): بانکداری دیجیتال و بدون شعبه بر مفهوم‌سازی قرض‌الحسنه در جامعه اثر دارد.

جدول (۴): نتیجه آزمون تحلیل مسیر تأثیر بانکداری دیجیتال بر مفهوم‌سازی قرض‌الحسنه

جهت مسیر	ضریب مسیر	ضریب معناداری T	نتیجه آزمون
مفهوم‌سازی قرض‌الحسنه <= بانکداری دیجیتال	۰.۶۳۹	۲.۴۳	تأیید

بر اساس جدول (۴)، با توجه به ضریب معناداری مسیر میان دو متغیر مفهوم‌سازی قرض‌الحسنه و بانکداری دیجیتال (۲.۴۳) که از ۱.۹۶ بیشتر است، با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان گفت که بانکداری دیجیتال در حدود ۶۳ درصد بر مفهوم‌سازی قرض‌الحسنه تأثیر مستقیم و معناداری دارد. در نتیجه، فرضیه ۲ تأیید می‌گردد.

فرضیه (۳): حامیان اعتباری قرض‌الحسنه بر توسعه زیرساخت قرض‌الحسنه در جامعه اثر دارد.

جدول (۵): نتیجه آزمون تحلیل مسیر تأثیر حامیان اعتباری قرض‌الحسنه بر توسعه زیرساخت قرض‌الحسنه

جهت مسیر	ضریب مسیر	ضریب معناداری T	نتیجه آزمون
توسعه زیرساخت قرض‌الحسنه <= حامیان اعتباری قرض‌الحسنه	۰.۱۰۲	۲.۹۵	تأیید

بر اساس جدول (۵)، با توجه به ضریب معناداری مسیر میان دو متغیر توسعه زیرساخت قرض‌الحسنه و بانکداری بدون شعبه (۲.۹۵) که از ۱.۹۶ بیشتر است، با ۹۵

درصد اطمینان می‌توان گفت که بانکداری بدون شعبه در حدود ۱۰ درصد بر توسعه زیرساخت قرض‌الحسنه تأثیر مستقیم و معناداری دارد. در نتیجه، فرضیه ۳ تأیید می‌گردد.

فرضیه (۴): حامیان اعتباری قرض‌الحسنه بر مفهوم‌سازی قرض‌الحسنه اثر دارد.

جدول (۶): نتیجه آزمون تحلیل مسیر تأثیر حامیان اعتباری قرض‌الحسنه بر مفهوم‌سازی قرض‌الحسنه

جهت مسیر	ضریب مسیر	ضریب معناداری T	نتیجه آزمون
مفهوم سازی قرض‌الحسنه <= حامیان اعتباری قرض‌الحسنه	۰.۴۴۴	۴.۵۲	تأیید

بر اساس جدول (۶)، با توجه به ضریب معناداری مسیر میان دو متغیر مفهوم‌سازی قرض‌الحسنه و بانکداری بدون شعبه (۴.۵۲) که از ۱.۹۶ بیشتر است، با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان گفت که بانکداری بدون شعبه در حدود ۴۴ درصد بر مفهوم‌سازی قرض‌الحسنه تأثیر مستقیم و معناداری دارد. در نتیجه، فرضیه (۴) تأیید می‌گردد.

فرضیه (۵): بنیان‌گذاری بانک به‌عنوان نهاد اجتماعی بر توسعه زیرساخت قرض‌الحسنه در جامعه اثر دارد.

جدول (۷): نتیجه آزمون تحلیل مسیر تأثیر بنیان‌گذاری بانک به‌عنوان نهاد اجتماعی بر زیرساخت قرض‌الحسنه

جهت مسیر	ضریب مسیر	ضریب معناداری T	نتیجه آزمون
توسعه زیرساخت قرض‌الحسنه <= بنیان‌گذاری بانک به‌عنوان نهاد اجتماعی	۰.۱۱۱	۶.۲۱	تأیید

بر اساس جدول (۷)، با توجه به ضریب معناداری مسیر میان دو متغیر توسعه زیرساخت قرض‌الحسنه و بنیان‌گذاری بانک به‌عنوان نهاد اجتماعی (۶.۲۱) که از ۱.۹۶ بیشتر است، با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان گفت که بنیان‌گذاری بانک به‌عنوان نهاد

اجتماعی در حدود ۱۱ درصد بر توسعه زیرساخت قرض‌الحسنه تأثیر مستقیم و معناداری دارد. در نتیجه، فرضیه (۵) تأیید می‌گردد.

فرضیه (۶): بنیان‌گذاری بانک به‌عنوان نهاد اجتماعی بر مفهوم‌سازی قرض‌الحسنه اثر دارد.

جدول (۸): نتیجه آزمون تحلیل مسیر تأثیر بنیان‌گذاری بانک به‌عنوان نهاد اجتماعی بر مفهوم‌سازی قرض‌الحسنه

جهت مسیر	ضریب مسیر	ضریب معناداری T	نتیجه آزمون
مفهوم‌سازی قرض‌الحسنه <= بنیان‌گذاری بانک به‌عنوان نهاد اجتماعی	۰.۶۸۲	۴.۲۷	تأیید

بر اساس جدول (۸)، با توجه به ضریب معناداری مسیر میان دو متغیر مفهوم‌سازی قرض‌الحسنه و بنیان‌گذاری بانک به‌عنوان نهاد اجتماعی (۴.۲۷) که از ۱.۹۶ بیشتر است، با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان گفت که بنیان‌گذاری بانک به‌عنوان نهاد اجتماعی در حدود ۶۸ درصد بر مفهوم‌سازی قرض‌الحسنه تأثیر مستقیم و معناداری دارد. در نتیجه، فرضیه (۶) تأیید می‌گردد.

فرضیه (۷): حذف هزینه‌های قرعه‌کشی و تبلیغات بر توسعه زیرساخت قرض‌الحسنه در جامعه اثر دارد.

جدول (۹): نتیجه آزمون تحلیل مسیر تأثیر حذف هزینه‌های قرعه‌کشی و تبلیغات بر توسعه زیرساخت قرض‌الحسنه

جهت مسیر	ضریب مسیر	ضریب معناداری T	نتیجه آزمون
توسعه زیرساخت قرض‌الحسنه <= حذف هزینه‌های قرعه‌کشی و تبلیغات	۰.۱۹۹	۳.۸۱	تأیید

بر اساس جدول (۹)، با توجه به ضریب معناداری مسیر میان دو متغیر توسعه زیرساخت قرض‌الحسنه و حذف هزینه‌های قرعه‌کشی و تبلیغات (۳.۸۱) که از ۱.۹۶ بیشتر است، با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان گفت که حذف هزینه‌های قرعه‌کشی و تبلیغات

در حدود ۱۹ درصد بر توسعه زیرساخت قرض‌الحسنه تأثیر مستقیم و معناداری دارد. در نتیجه، فرضیه (۷) تأیید می‌گردد.

فرضیه (۸): حذف هزینه‌های قرعه‌کشی و تبلیغات بر مفهوم‌سازی قرض‌الحسنه اثر دارد.

جدول (۱۰): نتیجه آزمون تحلیل مسیر تأثیر حذف هزینه‌های قرعه‌کشی و تبلیغات بر مفهوم‌سازی قرض‌الحسنه

جهت مسیر	ضریب مسیر	ضریب معناداری T	نتیجه آزمون
مفهوم‌سازی قرض‌الحسنه <= حذف هزینه‌های قرعه‌کشی و تبلیغات	۰.۳۴۳	۳.۹۸	تأیید

بر اساس جدول (۱۰)، با توجه به ضریب معناداری مسیر میان دو متغیر مفهوم‌سازی قرض‌الحسنه و حذف هزینه‌های قرعه‌کشی و تبلیغات (۳.۹۸) که از ۱.۹۶ بیشتر است، با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان گفت که حذف هزینه‌های قرعه‌کشی و تبلیغات در حدود ۳۴ درصد بر مفهوم‌سازی قرض‌الحسنه تأثیر مستقیم و معناداری دارد. در نتیجه، فرضیه (۸) تأیید می‌گردد.

فرضیه (۹): وام قرض‌الحسنه به‌عنوان تکافل اجتماعی بر توسعه زیرساخت قرض‌الحسنه در جامعه اثر دارد.

جدول (۱۱): نتیجه آزمون تحلیل مسیر تأثیر تکافل اجتماعی بر زیر ساخت قرض‌الحسنه

جهت مسیر	ضریب مسیر	ضریب معناداری T	نتیجه آزمون
توسعه زیرساخت قرض‌الحسنه <= تکافل اجتماعی	۰.۴۴۳	۴.۳۲	تأیید

بر اساس جدول (۱۱)، با توجه به ضریب معناداری مسیر میان دو متغیر توسعه زیرساخت قرض‌الحسنه و وام قرض‌الحسنه به‌عنوان تکافل اجتماعی (۴.۳۲) که از ۱.۹۶ بیشتر است، با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان گفت که وام قرض‌الحسنه به‌عنوان تکافل

اجتماعی در حدود ۴۴ درصد بر توسعه زیرساخت قرض‌الحسنه تأثیر مستقیم و معناداری دارد. در نتیجه، فرضیه (۹) تأیید می‌گردد.

فرضیه (۱۰): وام قرض‌الحسنه به‌عنوان تکافل اجتماعی بر مفهوم‌سازی قرض‌الحسنه اثر دارد.

جدول (۱۲): نتیجه آزمون تحلیل مسیر تأثیر تکافل اجتماعی بر مفهوم‌سازی قرض‌الحسنه

جهت مسیر	ضریب مسیر	ضریب معناداری T	نتیجه آزمون
مفهوم‌سازی قرض‌الحسنه <= تکافل اجتماعی	۰.۴۲۸	۵.۱۲	تأیید

بر اساس جدول (۱۲)، با توجه به ضریب معناداری مسیر میان دو متغیر مفهوم‌سازی قرض‌الحسنه و وام قرض‌الحسنه به‌عنوان تکافل اجتماعی (۵.۱۲) که از ۱.۹۶ بیشتر است، با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان گفت که وام قرض‌الحسنه به‌عنوان تکافل اجتماعی در حدود ۴۲ درصد بر مفهوم‌سازی قرض‌الحسنه تأثیر مستقیم و معناداری دارد. در نتیجه، فرضیه (۱۰) تأیید می‌گردد.

فرضیه (۱۱): حمایت از بانک قرض‌الحسنه بر توسعه زیرساخت قرض‌الحسنه در جامعه اثر دارد.

جدول (۱۳): نتیجه آزمون تحلیل مسیر تأثیر حمایت از بانک قرض‌الحسنه بر زیرساخت قرض‌الحسنه

جهت مسیر	ضریب مسیر	ضریب معناداری T	نتیجه آزمون
توسعه زیرساخت قرض‌الحسنه <= حمایت از بانک قرض‌الحسنه	۰.۲۲۲	۳.۴۵	تأیید

بر اساس جدول (۱۳)، با توجه به ضریب معناداری مسیر میان دو متغیر توسعه زیرساخت قرض‌الحسنه و حمایت از بانک قرض‌الحسنه (۳.۴۵) که از ۱.۹۶ بیشتر است، با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان گفت که حمایت از بانک قرض‌الحسنه در حدود ۲۲ درصد

بر توسعه زیرساخت قرض‌الحسنه تأثیر مستقیم و معناداری دارد. در نتیجه، فرضیه (۱۱) تأیید می‌گردد.

فرضیه (۱۲): حمایت از بانک قرض‌الحسنه بر مفهوم‌سازی قرض‌الحسنه اثر دارد.

جدول (۱۴): نتیجه آزمون تحلیل مسیر تأثیر حمایت از بانک قرض‌الحسنه بر مفهوم‌سازی قرض‌الحسنه

جهت مسیر	ضریب مسیر	ضریب معناداری T	نتیجه آزمون
مفهوم‌سازی قرض‌الحسنه <= حمایت از بانک قرض‌الحسنه	۰.۶۳۸	۳.۶۵	تأیید

بر اساس جدول (۱۴)، با توجه به ضریب معناداری مسیر میان دو متغیر مفهوم‌سازی قرض‌الحسنه و حمایت از بانک قرض‌الحسنه (۳.۶۵) که از ۱.۹۶ بیشتر است، با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان گفت که حمایت از بانک قرض‌الحسنه در حدود ۶۳ درصد بر مفهوم‌سازی قرض‌الحسنه تأثیر مستقیم و معناداری دارد. در نتیجه، فرضیه (۱۲) تأیید می‌گردد.

فرضیه (۱۳): توسعه زیرساخت قرض‌الحسنه بر فرهنگ قرض‌الحسنه اثر دارد.

جدول (۱۵): نتیجه آزمون تحلیل مسیر تأثیر زیرساخت قرض‌الحسنه بر ترویج فرهنگ قرض‌الحسنه

جهت مسیر	ضریب مسیر	ضریب معناداری T	نتیجه آزمون
فرهنگ قرض‌الحسنه <= زیرساخت قرض‌الحسنه	۰.۷۸۸	۳.۱۲	تأیید

بر اساس جدول (۱۵)، با توجه به ضریب معناداری مسیر میان دو متغیر توسعه زیرساخت قرض‌الحسنه و فرهنگ قرض‌الحسنه (۳.۱۲) که از ۱.۹۶ بیشتر است، با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان گفت که حمایت از بانک قرض‌الحسنه در حدود ۷۸ درصد بر

توسعه زیرساخت قرض‌الحسنه تأثیر مستقیم و معناداری دارد. در نتیجه، فرضیه (۱۳) تأیید می‌گردد.

فرضیه (۱۴): مفهوم‌سازی قرض‌الحسنه بر فرهنگ قرض‌الحسنه اثر دارد.

جدول (۱۶): نتیجه آزمون تحلیل مسیر مفهوم‌سازی قرض‌الحسنه بر ترویج فرهنگ قرض‌الحسنه

جهت مسیر	ضریب مسیر	ضریب معناداری T	نتیجه آزمون
فرهنگ قرض‌الحسنه <= مفهوم‌سازی قرض‌الحسنه	۰.۳۶۸	۴.۲۳	تأیید

بر اساس جدول (۱۶)، با توجه به ضریب معناداری مسیر میان دو متغیر فرهنگ قرض‌الحسنه و مفهوم‌سازی قرض‌الحسنه (۴.۲۳) که از ۱.۹۶ بیشتر است، با ۹۵ درصد اطمینان می‌توان گفت که حمایت از بانک قرض‌الحسنه در حدود ۳۶ درصد بر مفهوم‌سازی قرض‌الحسنه تأثیر مستقیم و معناداری دارد. در نتیجه، فرضیه (۱۴) تأیید می‌گردد.

۳. پیشنهاد برای طرح بانکداری اسلامی

با توجه به نکاتی که در مطالب فوق مورد اشاره قرار گرفت، پیشنهاداتی به شرح ذیل ارائه می‌گردد:

- ✓ الف: هرچند در قانون بانک مرکزی، گسترش فرهنگ قرض‌الحسنه به‌عنوان وظایف نظام بانکی ذکر شده است، اما در طرح بانکداری اسلامی هیچ اشاره‌ای به این نکته نشده است. لازم است در طرح بانکداری اسلامی به این هدف نظام پولی اسلام اشاره گردد و در ماده ۲ این طرح که به اهداف طرح پرداخته، مورد دیگری به‌صورت «ایجاد شرایط لازم جهت گسترش تعاون عمومی و قرض‌الحسنه در نظام بانکی» اضافه شود:
- ✓ ب: پیشنهاد اصلی مقاله در ماده ۹ طرح بانکداری اسلامی است. در این ماده، مؤسسات اعتباری به ۶ نوع مؤسسه تقسیم شده‌اند. نوع پنجم این مؤسسات

مالی، مؤسسه قرض‌الحسنه معرفی شده است. پیشنهاد این پژوهش، تعریف مؤسسه اعتباری قرض‌الحسنه به‌صورت زیر است. البته تحقیقات آتی می‌توانند تعاریف کامل‌تری از این نهاد مالی ارائه دهند.

مؤسسه اعتباری قرض‌الحسنه: مأموریت اصلی مؤسسه اعتباری قرض‌الحسنه گسترش فرهنگ قرض‌الحسنه به‌عنوان هدف متعالی بانکداری اسلامی است. (ماده ۴ اهداف و وظایف نظام بانکی) این مؤسسه یک بانک بدون شعبه، اجتماعی و غیرانتفاعی است. تخصیص اصلی منابع در این بانک بر اساس تکافل اجتماعی در حوزه قرض‌الحسنه صورت می‌گیرد. بانک مرکزی با تسهیل در مقررات پولی، از این مؤسسه حمایت می‌نماید. (بر اساس تأیید فرضیه‌های شماره اول، پنجم، ششم و هفتم در پژوهش حاضر)

- ✓ ج: بر اساس تأیید فرضیه دوم، مبنی بر حذف هزینه‌های تبلیغات و ابهامات فقهی مربوط به این حوزه و با توجه به اینکه جایزه برای حساب‌های قرض‌الحسنه رقابت بانک‌ها را برای این نوع سپرده‌ها افزایش می‌دهد (یک بازی با جمع صفر است) و همچنین تمایل برای سپرده‌گذاری در بانک قرض‌الحسنه را کاهش می‌دهد، پیشنهاد می‌شود در ماده ۲۷ طرح بانکداری اسلامی، ذیل سپرده‌های قرض‌الحسنه، قرعه‌کشی برای این نوع حساب‌ها ممنوع اعلام شود.

بحث و نتیجه‌گیری

این مقاله تلاش نمود راهکارهای تحقق یکی از اهداف طرح بانکداری اسلامی یعنی گسترش فرهنگ قرض‌الحسنه را در مؤسسات مالی با عنوان بانک قرض‌الحسنه پیگیری نماید. این تلاش با بررسی برخی از اقدامات بانک قرض‌الحسنه رسالت آغاز می‌شود. از این اقدامات می‌توان به بنیان‌گذاری بانک قرض‌الحسنه به‌عنوان یک بانک اجتماعی غیرانتفاعی، تخصیص منابع در بانک قرض‌الحسنه بر اساس تکافل اجتماعی، حمایت حاکمیت از بانک قرض‌الحسنه، استفاده از بانکداری دیجیتال، حذف قرعه‌کشی و تبلیغات پرهزینه و امکان معرفی وام به نیازمندان اشاره نمود که بر اساس خروجی مدل تحقیق، بر توسعه زیرساخت‌ها و مفهوم‌سازی قرض‌الحسنه و در نهایت توسعه فرهنگ

قرض‌الحسنه در جامعه اثر مستقیم و مثبتی خواهد گذاشت. به‌علاوه، مقاله به ارائه پیشنهادهایی می‌پردازد که می‌تواند یک بانک قرض‌الحسنه را به نهادی مؤثر در گسترش فرهنگ قرض‌الحسنه تبدیل نماید. بنیان‌گذاری بانک قرض‌الحسنه به‌عنوان یک بانک اجتماعی، پرداخت تسهیلات بر اساس تکافل اجتماعی از مواردی است که گنجاندن آن در طرح بانکداری اسلامی و آیین‌نامه‌ها و دستورالعمل‌های مرتبط پیشنهاد می‌گردد. حمایت حاکمیت از بانک قرض‌الحسنه بعد از اجرایی شدن پیشنهادهای مذکور می‌تواند به توانمندسازی این نهاد کمک نماید.

توسعه شبکه‌های همکاری با سازمان‌ها، فین‌تک‌ها و توسعه پلتفرم‌های قرض‌الحسنه از اقداماتی است که می‌تواند منجر به تسهیل فعالیت قرض‌الحسنه در بانک گردد. شفافیت عامل مهمی در جلب اعتماد عمومی به بانک قرض‌الحسنه است. بررسی هر یک از این موارد می‌تواند موضوع بررسی پژوهشکده قرض‌الحسنه قرار گیرد. نکته آخر این‌که فعالیت بانک‌های قرض‌الحسنه بر اساس جذب منابع بدون سود و اعطای وام بدون بهره است؛ لذا مدل کسب‌وکار این نوع بانک‌ها در کنار ایجاد چارچوب قانونی و مقررات بانک مرکزی، می‌تواند توسعه تکافل اجتماعی را تضمین نماید.

ملاحظات اخلاقی
- پیروی از اصول حقوقی
تمامی اصول اخلاقی در پژوهش در این مقاله رعایت شده است.
- تعارض منافع
بنابر اظهار نویسندگان، این مقاله تعارض منافع ندارد.
بنابر اظهار نویسندگان، این مقاله مستخرج از پایان‌نامه، رساله دکتری و طرح پژوهشی نیست.

کتابنامه

۱) آهنگران، محمدرسول (۱۳۹۵). راه‌های گسترش فرهنگ قرض‌الحسنه در جامعه. *رهتوشه*، ۱۴۱(رمضان)، ۲۹۳-۳۰۴. DOI: 10.22081/rt.2016.68092

۲) ابوزهره، محمد (۱۹۹۱م). *التکافل الاجتماعی فی الاسلام*. مصر، قاهره: درالفکر.

۳) امیری، محمد؛ رادفر، رضا؛ و فائزی رازی، فرشاد (۱۴۰۱). مدلسازی تأثیر بانکداری اجتماعی بر کاهش تضاد منافع مالی بین بانک‌ها و بنگاه‌های تولیدی با استفاده از تکنیک

دیماتل فازی: مورد مطالعه بانک قرض‌الحسنه رسالت. *علوم مدیریت ایران*، ۱۷(۶۷), ۲۷-۴۶.

۴) باشی‌زاده، حسام‌الدین؛ و عشیر، امین (۲۰۱۵). بررسی و ارائه راهکارهای نوین در ترویج فرهنگ قرض‌الحسنه. *سومین کنفرانس بین‌المللی پژوهش‌های نوین در مدیریت، اقتصاد و حسابداری*. https://civilica.com/doc/554606/

۵) حائری، محمود؛ و اسلامی، ساجده (۱۳۹۶). مبانی فقهی جوایز قرض‌الحسنه بانک‌ها. *مطالعات فقه و حقوق اسلامی*، ۹(۱۶)، ۱۲۹-۱۵. DOI: 10.22075/feqh.2017.2411

۶) حرعاملی، محمد بن حسن (۱۴۰۹ق). *وسائل الشیعة*. ایران، قم: مؤسسه آل‌البیت علیهم‌السلام.

۷) خاشعی ورنامخواستی، وحید؛ ابراهیمی، مهدی؛ خلیل‌نژاد؛ شهرام؛ و مطهری‌نژاد، فاطمه (۲۰۲۴). مکانیزم‌های مولد تکامل اکوسیستم بانکداری دیجیتال. *مطالعات مدیریت کسب و کار هوشمند*، ۱۲(۴۸)، ۳۳-۸۱. DOI: 10.22054/ims.2024.76327.2394

۸) شهبازی، مهدی؛ حصیرچی، امیر؛ و سلگی، محمد (۱۳۹۹). طراحی و تبیین الگوی بانکداری اجتماعی در ایران: شناسایی پیشایندها و پیامدها. *تحقیقات مالی اسلامی*، ۱۰(۱)، ۶۷(۱۱۰). DOI: 10.30497/ifr.2020.239959.1582

۹) عبادی، روح‌اله؛ و جعفری، مهدی (۱۳۹۹). قرض‌الحسنه، راهبردی برای اقتصاد سالم. *اقتصاد و بانکداری اسلامی*، ۹(۳۲)، ۹۱-۱۲۲.

۱۰) مکارم‌شیرازی، ناصر (۱۳۸۹). *ربا و بانکداری اسلامی*. ایران، قم: امام علی بن ابی طالب(ع).

۱۱) کاظمی نجف‌آبادی، مصطفی؛ و حسینی، سیدرضا (۱۴۰۲). بررسی و تحلیل جایگاه تکافل اجتماعی در چارچوب مبانی اسلامی. *اقتصاد و بانکداری اسلامی*، ۱۲(۴۶)، ۳۷-۶۱.

۱۲) نظری، مرتضی(۱۳۷۹). *شرایط احیای فرهنگ قرض‌الحسنه*. ایران، تهران: اسپید.

۱۳) یزدانی، مریم (۱۳۹۰). قرض‌الحسنه ونقش آن در رفع نیازهای اجتماعی و اقتصادی. *اقتصادی*، ۱۱(۵)، ۲۹-۴۰.

Reference

1) Aderemi, A. M. R., & Ishak, M. S. I. (2023). Qard Hasan as a feasible Islamic financial instrument for crowdfunding: its potential and possible application for financing micro-enterprises in Malaysia. *Qualitative Research in Financial Markets*, 15(1), 58-76.
2) Abbādī, R.-A., & Jāʿfarī, M. (1399 SH/2020). Qard-al-ḥasanah, rāhbardī barā-ye eqtiṣād-e sālem [Qard-Al-Hasanah: A Strategy for a Healthy

Economy]. *Eqtiṣād wa bānk-dārī-ye islāmī [Islamic Economics and Banking]*, 9(32), 91-122 [in Persian].

3) Abū Zahrā, M. (n.d.). *al-Takāful al-Ijtimāʿī fī al-Islām [Social Takaful in Islam]*. Cairo: Dār al-Fikr [in Arabic].
4) Āhangarān, M. R. (1395 SH/2016). Rāh-hā-ye gostareš-e farhang-e qarz-al-ḥasanah dar jāmʿeh [Ways to Spread the Culture of Qard-Al-Hasan in Society]. *Rahtūsheh [Rahtusheh]*, 141(Ramadan), 293-304. DOI: 10.22081/rt.2016.68092 [in Persian].
5) Amīrī, M., Rādfar, R., & Fāʾizī Rāzī, F. (1401 SH/2022). Model-sāzī-ye taʾthīr-e bānk-dārī-ye ijtimāʿī bar kāhish-e taẓād-e manāfeʿ-ī mālī bīn-e bānk-hā va bāngāh-hā-ye towlīdī bā estefāde-ye teknīk-e DIMATEL fāzī: Mowre-ye motāleʿeh bānk-e qarz-al-ḥasanah-ye resālat [Modeling the Impact of Social Banking on Reducing the Financial Conflicts of Interest Between Banks and Production Firms Using the Fuzzy DEMATEL Technique: Case Study of Qard-Al-Hasanah *Resalat Bank]. ʻUlūm-e modīrīyat-e Irān [Iranian Management* Sciences], 17(67), 27-46 [in Persian].
6) Ḥāʾerī, M., & Islāmī, S. (1396 SH/2017). Mabānī-ye fiqhī-ye jawayez-e qarz-al-ḥasanah bānk-hā [Juristic Foundations of Qard-Al-Hasanah Bank Prizes]. *Mutālaāt-e fiqh wa ḥuqūq-e islāmī [Studies in Islamic Jurisprudence and Law]*, 9(16), 129-15. DOI: 10.22075/feqh.2017.2411 [in Persian].
7) Hulland, J. (1999). Use of partial least squares (PLS) in strategic management research: A review of four recent studies. *Strategic Management*, *20*(2), 195-204
8) Ibrahim, A. A., & Alenizi, A. (2024). Leveraging Qardh al-Hasan within Islamic Finance: A Conceptual Framework for Advancing Sustainable Development among Early-stage Enterprises. *Tazkia Islamic Finance and Business Review*, 18(1), 18-54.
9) Iqbal, Z., & Shafiq, B. (2015). Islamic finance and the role of Qard-al-Hassan (Benevolent Loans) in enhancing inclusion: a case study of AKHUWAT. *ACRN Oxford Journal of Finance and Risk Perspectives*, 4(4), 23-40.
10) Ḥarʿamālī, M. b. Ḥasan (1409 AH/1989). *Wasa'il al-Shīʿah*. Qom: Maktabat Āl al-Bayt `alayhim al-Salām [in Arabic].
11) Shahbāzī, M., Ḥaṣīrchī, A., & Salgī, M. (1399 SH/2020). Tarāḥī va tabyīn-e al-gowlī-ye bānk-dārī-ye ijtimāʾī dar Irān: Shanāsāʾī-ye pīshāyand-hā va payāmad-hā [Designing and Explaining the Model of Social Banking in Iran: Identifying Antecedents and Consequences].

Tahqīqāt-e mālī-ye islāmī [Islamic Financial Research], 10(1), 67(110). DOI: 10.30497/ifr.2020.239959.1582 [in Persian].

12) Kāzīmī Najafābādī, M., & Ḥusaynī, S. R. (1402 SH/2023). Barrasī va taḥlīl-e jāygāh-e takāful-e ijtimāʿī dar chārchūb-e mabānī-ye islāmī [Examining and Analyzing the Role of Social Takaful in the Framework of Islamic Principles]. *Eqtiṣād wa bānk-dārī-ye islāmī [Islamic Economics and Banking]*, 12(46), 37-61 [in Persian].
13) Makārim-Shīrāzī, N. (2009 AD). *Ribā wa Bānk-dārī-ye Islāmī [Usury and Islamic Banking]*. Qom, Iran: Imām ʿAlī b. Abī Ṭālib (ʿa) [in Arabic].
14) Naẓarī, M. (1379 SH/2000). Sharāyṭ-e iḥyā-ye farhang-e qarz-al-ḥasanah [Conditions for Reviving the Culture of Qard-Al-Hasan]. Tehran: *Espīd* [in Persian].
15) Werts, C. E., Linn, R. L., & Jöreskog, K. G. (1974). Intraclass reliability estimates: Testing structural assumptions. *Educational and Psychological measurement*, *34*(1), 25-33.
16) Yazdānī, M. (1390 SH/2011). Qard-al-ḥasanah va naqshe-ye ān dar rafʿ-e nīāzhā-ye ijtimāʿī va eqtiṣādī [Qard-Al-Hasanah and Its Role in Addressing Social and Economic Needs]. *Eqtiṣādī [Economics]*, 11(5), 29-40 [in Persian].
17) Zaleski, P. (2006). Global Non-governmental Administrative System: Geosociology of the Third Sector, [in:] Gawin, Dariusz & Glinski, Piotr [ed.]: "*Civil Society in the Making*", IFiS Publishers, Warsaw.
18) https://www.rqbank.ir